

„Politika „ne/reformy“ českého penzijního systému“

MPE_PHOP Praktická hospodářská politika,

Jiří Rusnok,

ESF MU Brno, 12.10.2023

Obsah

- I. Krátký historický úvod – kdy, proč a jak vznikl penzijní systém
- II. Jak vyčíslit makroekonomický náklad podpory seniorských generací skrze penzijní systém
- III. Důchodové systémy podle typu financování a způsobu výpočtu dávky
- IV. Způsob financování a stanovení příspěvkové sazby
- V. Důvody proč v ČR nikdy neuspěla „velká“ (systémová) penzijní reforma
- VI. Aktuálně realizované a diskutované změny v penzijním systému ČR

Metodická poznámka – terminologie

V tomto výkladu jsou použity následující pojmy jako ekvivalenty (není-li výslovně uvedeno jinak):

penzijní = důchodový = Retirement

makroekonomický = národohospodářský = Macroeconomic

průběžně financovaný = Pay-As-You-Go (PAYG)

kapitálově financovaný = Fully Funded

I.a) Krátký historický úvod – kdy proč a jak vznikl penzijní systém

- průmyslová revoluce – postupný rozpad tradiční vícegenerační rodiny,
- původně šlo de facto o vzájemné úrazové/invalidní pojištění,
- dosažení určité věkové hranice považováno de jure za invaliditu z důvodu stáří,
- původně financováno de facto kapitálově (vzájemné pojištění) po vstupu státu (1889 v Německu) postupně přechod na PAYGO
- Český (resp. československý) penzijní systém převzat z Rakousko-Uherska – zák.z.r.1924 o *starobním a invalidním pojištění dělnictva*, platný od r. 1926. (mj. důchodový věk 65let)

II.b) Národohospodářské náklady podpory seniorské generace

- Definice – jedná se o tu část ekonomické aktivity, kterou v podobě zboží a služeb každoročně spotřebovávají důchodci. **Část celkové hospodářské aktivity věnovaná na spotřebu důchodců** - skutečný makroekonomický náklad jejich podpory.
- je ovlivněna souborem faktorů ekonomické, demografické a politické povahy.
- rozhodují o ní tři klíčové poměry: $\rightarrow a, b, c,$

II.c)

podíl souhrnné spotřeby

představuje tu část ekonomické aktivity, která je určena k produkci spotřebního zboží a služeb pro domácí spotřebu:

$$**a = AC/GDP,**$$

kde:

AC souhrnná spotřeba

GDP hrubý domácí produkt

"podíl souhrnné spotřeby" představuje podíl finální spotřeby, tedy spotřeby zboží a služeb pro domácí spotřebu ve vztahu k domácímu produktu.

II.d)

míra závislosti

představuje podíl počtu důchodců na celkové populaci:

$$b = RP/P$$

kde:

RP populace důchodců

P celková populace

míra závislosti je podíl důchodcovské populace na celkové populaci.

II.e)

relativní životní úroveň důchodců,

je poměr průměrné spotřeby důchodců k průměrné spotřebě celé populace:

$$**c = fRC/fAC**$$

kde:

fRC = RC/RP, přičemž RC spotřeba populace důchodců
a dále

fAC = AC/P, tedy rozepsaně:

$$C = \frac{RC}{RP} * \frac{P}{AC}$$

II.f)

Když vynásobíme vzájemně tyto tři poměry dostaneme poměr spotřeby důchodců k celkové ekonomické aktivitě, což je **makroekonomický náklad podpory důchodců**, který označíme jako : **r**

$$\mathbf{r = a * b * c}$$

$$r = \frac{AG}{GDP} * \frac{RP}{P} * \frac{RC}{RP} * \frac{P}{AG}$$

po úpravě:

$$\mathbf{r = \frac{RC}{GDP}}$$

II.g)

$$a = AC/GDP$$

$$b = RP/P$$

$$c = fRC/fAC$$

$$r = a * b * c \dots\dots\dots = RC/GDP$$

Vztahy mezi těmito kritérii v zásadě říkají, že vazba mezi změnou v kterémkoli z těchto poměrů a odpovídající změnou v ekonomických nákladech na důchodcovskou generaci je přímá a proporcionální., Z toho pak vyplývá, že jakákoli změna jednoho ze tří poměrů o určité procento způsobí růst celkových nákladů o stejné procento, pokud se nezmění ostatní podmínky.

III.a) Rozlišení důchodových systémů dle způsobu financování – PAYG (*pay-as-you-go*)

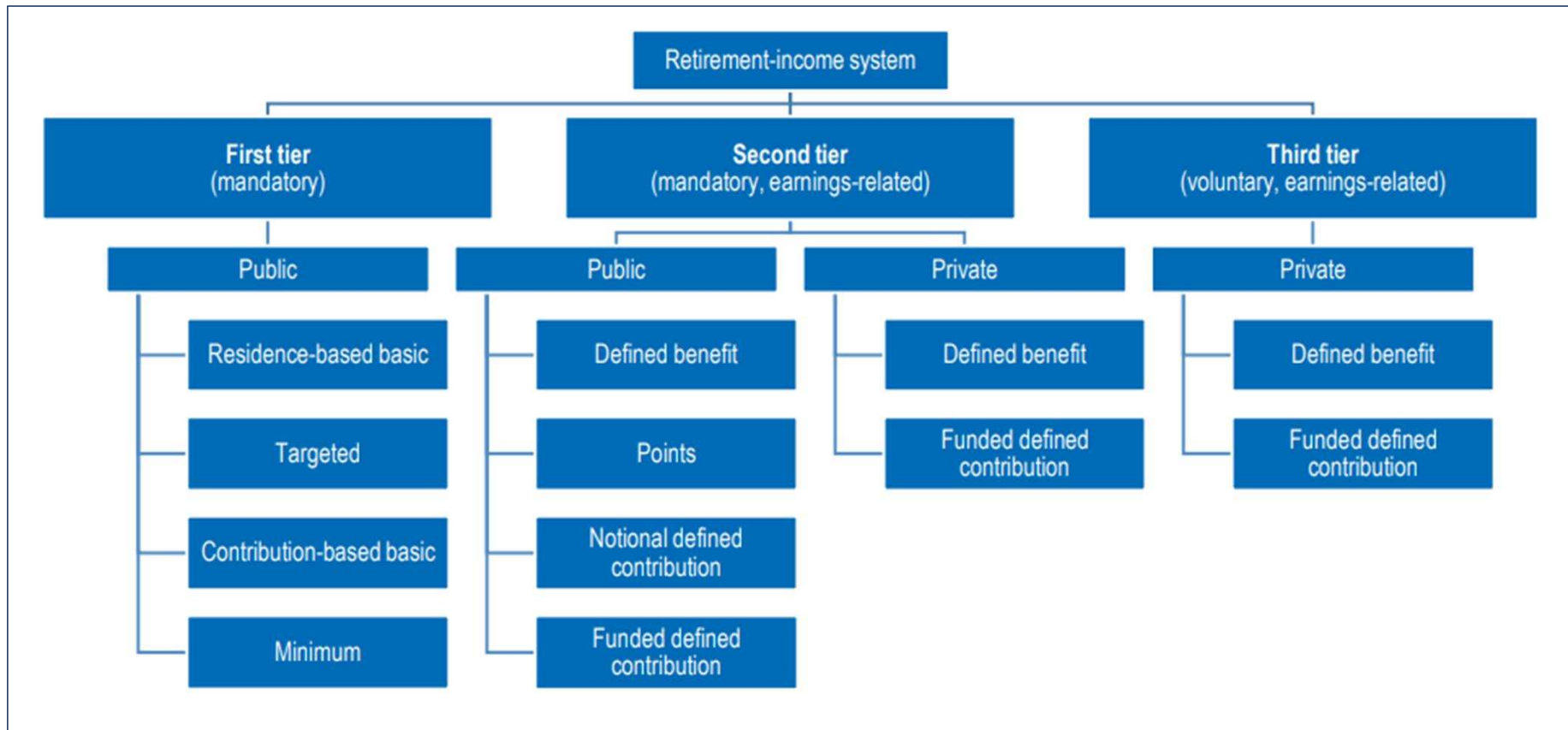
- Na počátku žádné veřejné penze nebyly
- průmyslová revoluce - vznik vzájemného úrazového pojištění
- postupně vznik PAYG – také někdy „Bismarckův“ systém
- Současní pracující platí důchod svým rodičům (dnes i prarodičům)
- Jejich děti budou (měly by) platit dnešním pracujícím
- NDC (notional defined contribution) – de facto PAYG s výpočtovým vzorcem převzatým z typicky soukromých penzí – minimální intragenerační solidarita (dnes např. v 6 zemích OECD)

III.b) Rozlišení důchodových systémů dle způsobu financování – FF (*fully funded*)

- Penzijní spoření historicky vznikalo současně na individuální i kolektivní bázi – model individuálních nebo skupinových úspor
- ve 20. století postupně převážilo kolektivní pojetí jako součást zaměstnaneckých výhod – vliv rostoucí síly odborů a sociálních standardů ve vyspělých zemích
- v západním světě toto je tzv. 2. pilíř – jeho váha je v různých zemích různá – obvykle vyšší v zemích anglosaských resp. ovlivněných anglosaským právem
- **dvě základní formy stanovení dávky**
 - DB – defined benefit
 - DC – defined contribution

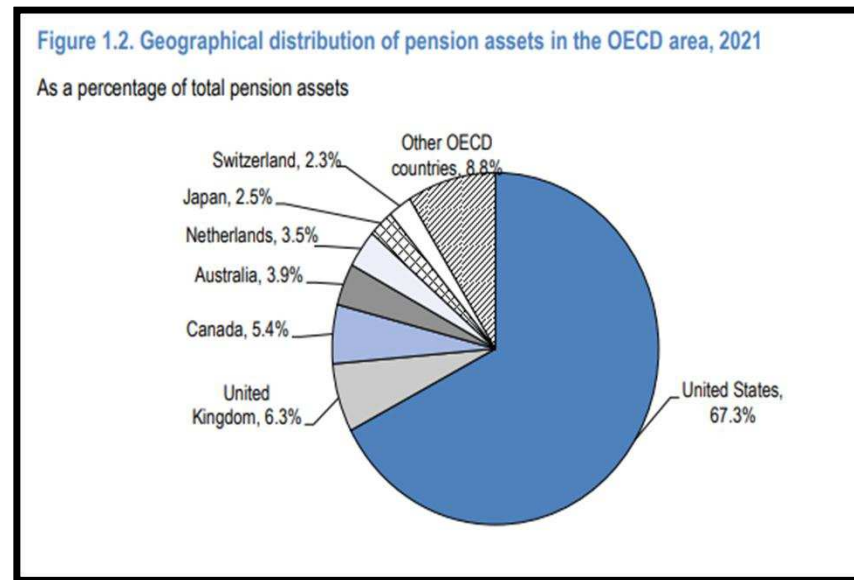
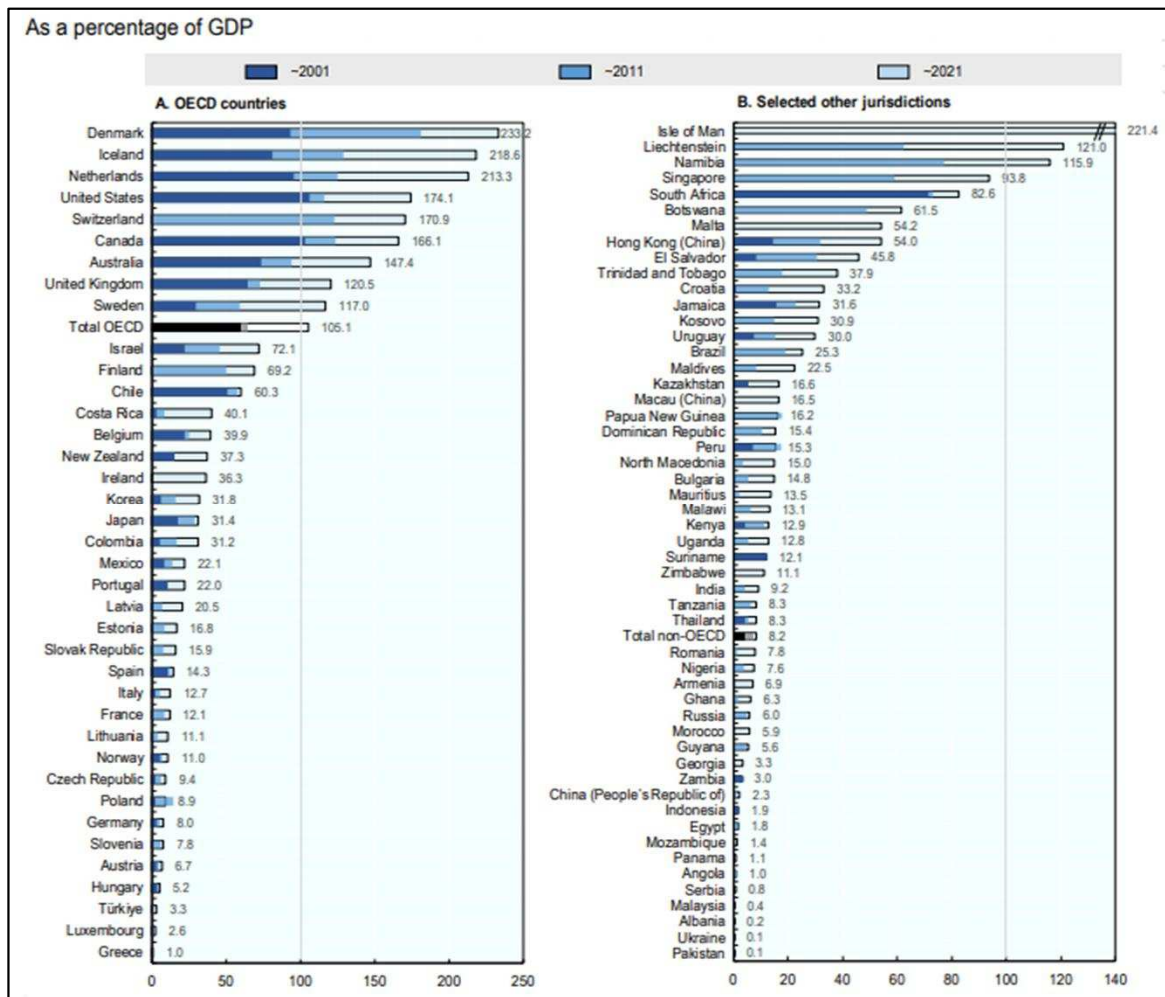
Více o klasifikaci penzijních systémů např in: Klepárník, V.; Štípek, V.; Bittner, J.; Pícl, M.: Penzijní reformy (od Chile po středovýchodní Evropu), Úřad vlády ČR, 2017, ISBN: 978-80-7440-190-9

III.c) Taxonomy: Different types of retirement-income provision

Zdroj: Pensions at a Glance 2021, OECD AND G20 INDICATORS

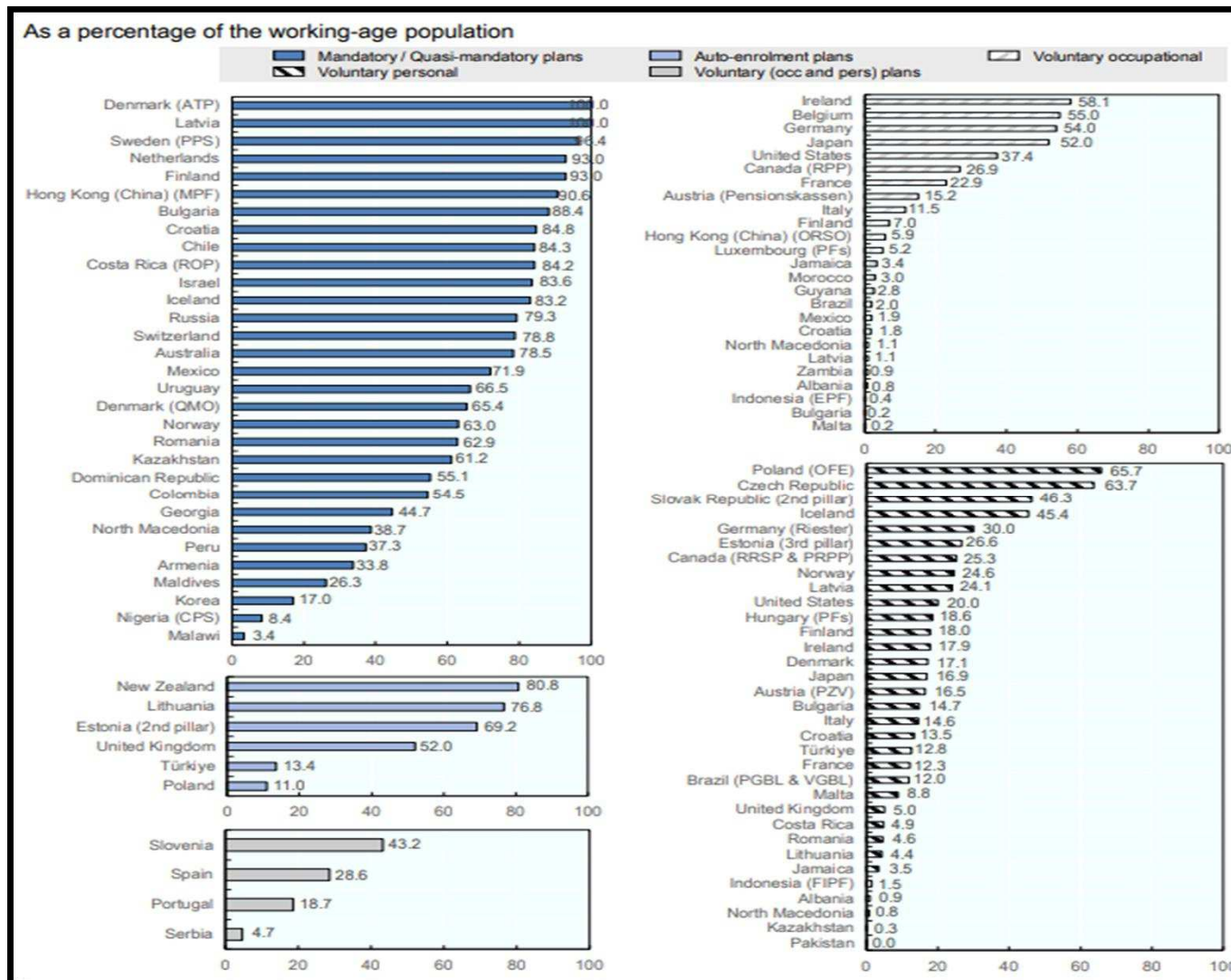
III.c) Celková aktiva v kapitálových a soukromých penzijních plánech v letech 2001, 2011 a 2021 (nebo nejbližší dostupný rok), v % HDP

Zdroj: PENSION MARKETS IN FOCUS 2022, OECD 2023

III.d)

Zapojení ek. aktivních osob do fondových schémat podle typu, r. 2021 nebo poslední dostupný

Zdroj: PENSION
MARKETS IN FOCUS
2022, OECD 2023

IV.a)

„Makronáklady“ a způsob financování

- zpět k základním makrovztahům determinujícími velikost makronákladů na důchody musíme konstatovat:
 - **že, způsob financování (resp. jeho změna) v zásadě nemění jejich celkovou velikost.**
 - **současně platí, že změna způsobu financování mění rozložení těchto nákladů ve společnosti**

IV.b)

Způsob financování a stanovení příspěvkové sazby (1)

- sazby v systému **PAYG** jsou **citlivé na demografický vývoj** a na nerovnováhu na trhu práce, **nejsou** však **citlivé** na jiné **ekonomické parametry**.
- Naopak systémy **FF** se soustřeďují na rovnováhu každého individuálního nebo skupinového účtu, jsou **v zásadě necitlivé** na **demografický vývoj**, jsou však **citlivé** na **ekonomické parametry**, zejm. na úrokové míry, míru růstu mezd a míru inflace.
- **Oba systémy** mají společnou **citlivost na prodlužování délky života důchodců** (neplést se střední délkou života při narození):
 - v případě FF modelu to znamená, že buď bude spořeno déle, protože délka žití v důchodu se prodlužuje, anebo bude důchod nižší.
 - U PAYG to zhoršuje poměr závislosti, tedy vztah b. na slidu#5

IV.c)

Způsob financování a stanovení příspěvkové sazby (2)

- Nejprve vyjdeme ze zjednodušené modelové situace, kdy nikdo neumírá před dosažením nároku na důchod a neexistují administrativní náklady na provoz systému, pak platí, že
- příspěvkové sazby závisí v zásadě na dvou ukazatelích a na jejich vzájemné vazbě, a to platí pro oba systémy:
 - na tempu růstu populace (ΔP) a
 - na rozdílu mezi úrokovými mírami a mírou růstu mezd ($q=IR-\Delta W$).
- Pokud tedy platí zjednodušující předpoklad, potom platí, že **je-li rozdíl úrokové míry a tempa růstu mezd větší, než je růst populace, pak příspěvkové sazby ve FF budou nižší než v systému PAYG naopak pokud tento rozdíl je menší než růst populace, budou příspěvkové sazby ve fondovém systému vyšší.**
 - $(q=IR-W) > \Delta P \Leftrightarrow$ sazby nižší ve FF
 - $(q=IR-W) < \Delta P \Leftrightarrow$ sazby nižší v PAYG

Ve skutečnosti administrativní náklady FF (z dobrých důvodů) obvykle výrazně vyšší než u PAYG \Rightarrow nutno redukovat IR o 1-2 p.b.

V.a)

Proč v ČR neuspěla „velká“ penzijní reforma

- Externí tlak v 90.letech (SB/MMF) se nemohl opřít o potřebu vnějšího nutnosti financování jak tomu bylo ve většině zemí SVE,
- Tuzemská interní diskuse v 90.letech byla mnohem odbornější než v ostatních zemích SVE,
- Velké obavy jak pokrýt nutné „náklady přechodu“ – tzv. transition costs,
- Průběžné úpravy státního pilíře \Rightarrow vysoká míra udržitelnosti (viz.např. zrušení kategorií již na počátku 90.let),

IV.b)

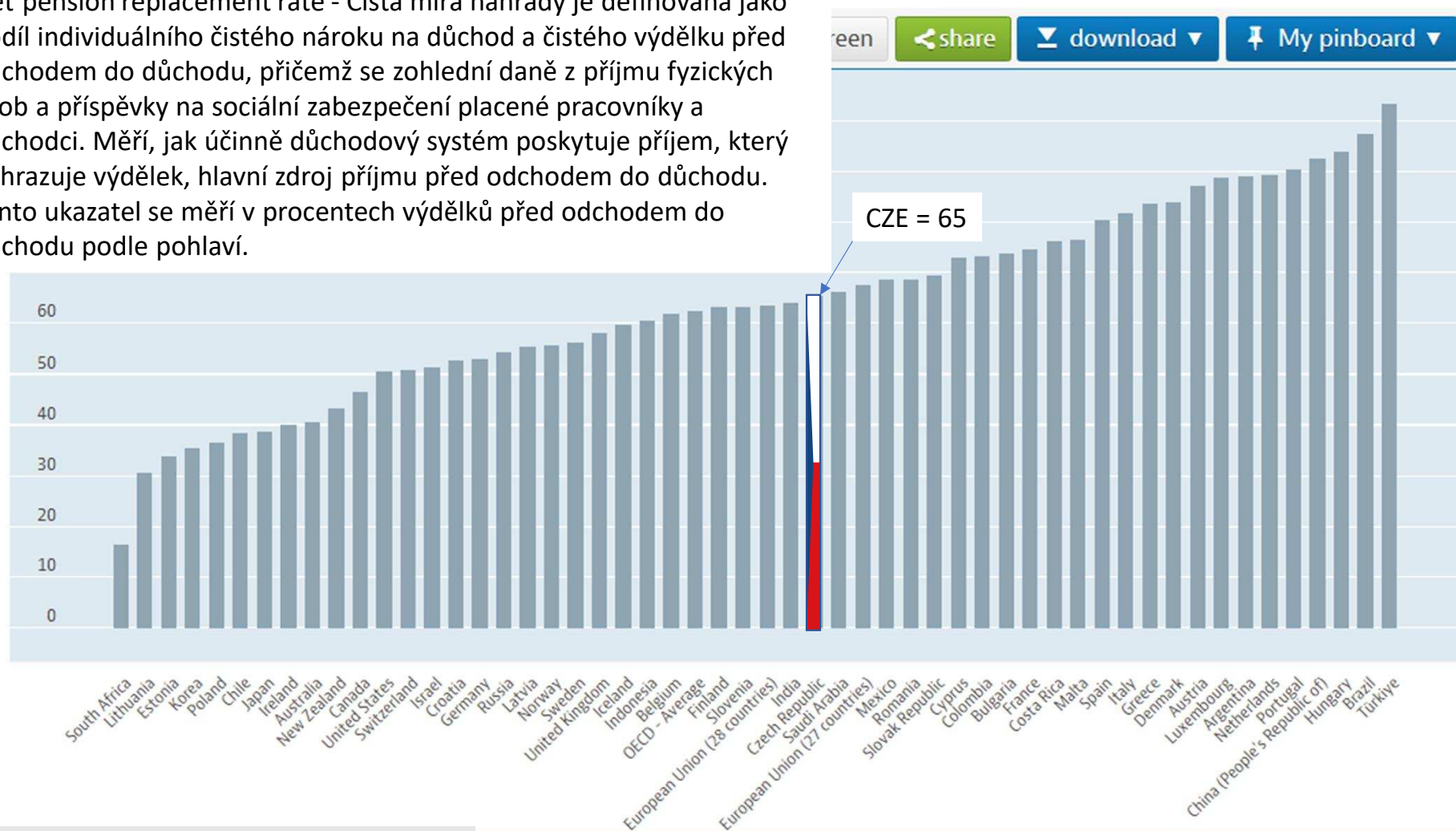
Proč v ČR neuspěla „velká“ penzijní reforma (pokr.)

- Vysoce solidární systém – téměř „flat rate“ \Rightarrow pro cca 2/3 pojištěnců náhradový poměr (Replacement Rate dále jen RR) nad 50 % jejich předchozí čisté mzdy; pro cca 1/2 pojištěnců je RR 2/3 a více jejich bývalé čisté mzdy
- Nízkoinflační historie vč. období transformace \Rightarrow vysoká důvěra v domácí měnu i státní důchodový systém
- Nebyla dostatečně silná společenská (a tedy i politická) poptávka po změně
- Politická reprezentace nebyla schopna dojít (přes mnohé pokusy – viz historie důchodových komisí) ani k elementární shodě na systémových změnách – na rozdíl od parametrických úprav po r.2010.

Net pension replacement rates Men, % of pre-retirement earnings, 2020 or latest available

Source: Pensions at a Glance

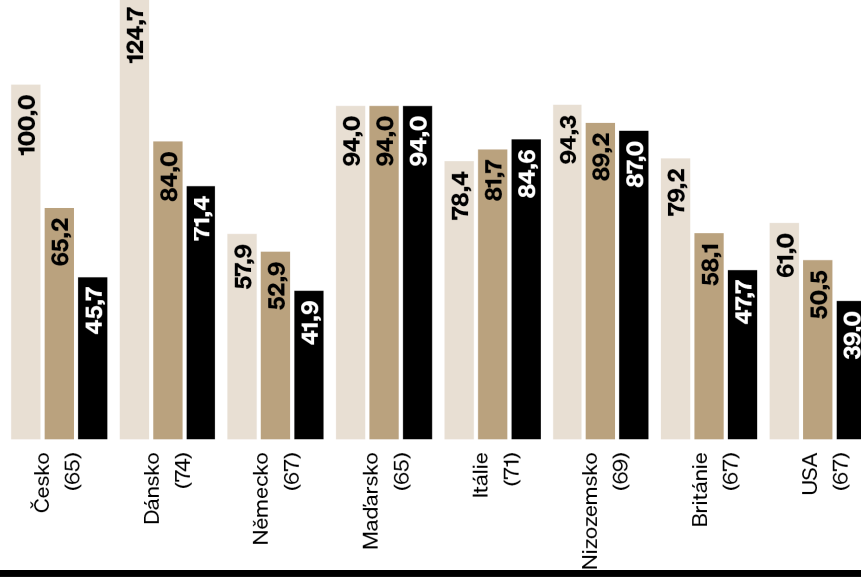
Net pension replacement rate - Čistá míra náhrady je definována jako podíl individuálního čistého nároku na důchod a čistého výdělku před odchodem do důchodu, přičemž se zohlední daně z příjmu fyzických osob a příspěvky na sociální zabezpečení placené pracovníky a důchodci. Měří, jak účinně důchodový systém poskytuje příjem, který nahrazuje výdělek, hlavní zdroj příjmu před odchodem do důchodu. Tento ukazatel se měří v procentech výdělku před odchodem do důchodu podle pohlaví.

Čisté náhradové procento

Individuální příjmy (země/věk)

- POLOVINA PRŮMĚRU
- PRŮMĚR
- DVOJNÁSOBEK PRŮMĚRU

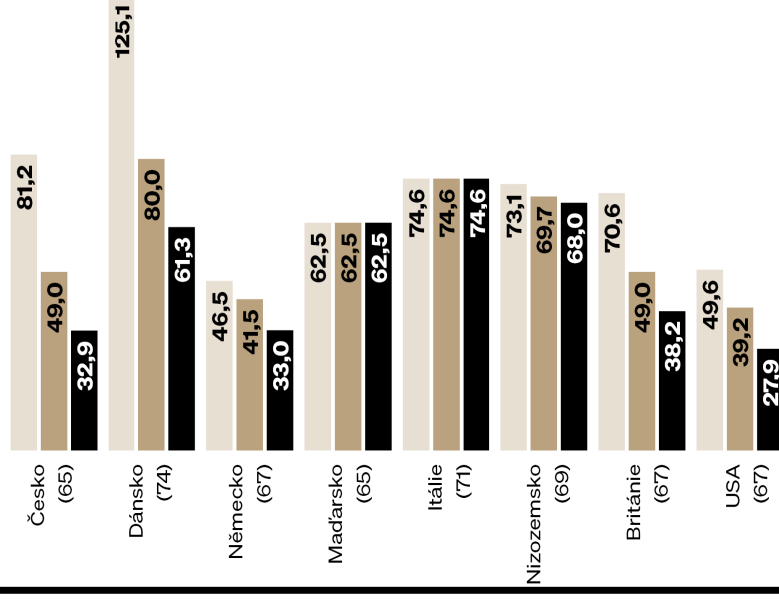
Zdroj: OECD

HROT

Hrubé náhradové procento

Náhradové procento oproti předchozímu hrubému příjmu. Nizkopříjmoví dostanou podstatně vyšší poměrný důchod než ti, kdo mívali dvojnásobek průměrného platu (země/věk).

- POLOVINA PRŮMĚRNÉHO PŘÍJMU
- PRŮMĚRNÝ PŘÍJEM
- DVOJNÁSOBEK PRŮMĚRNÉHO PŘÍJMU

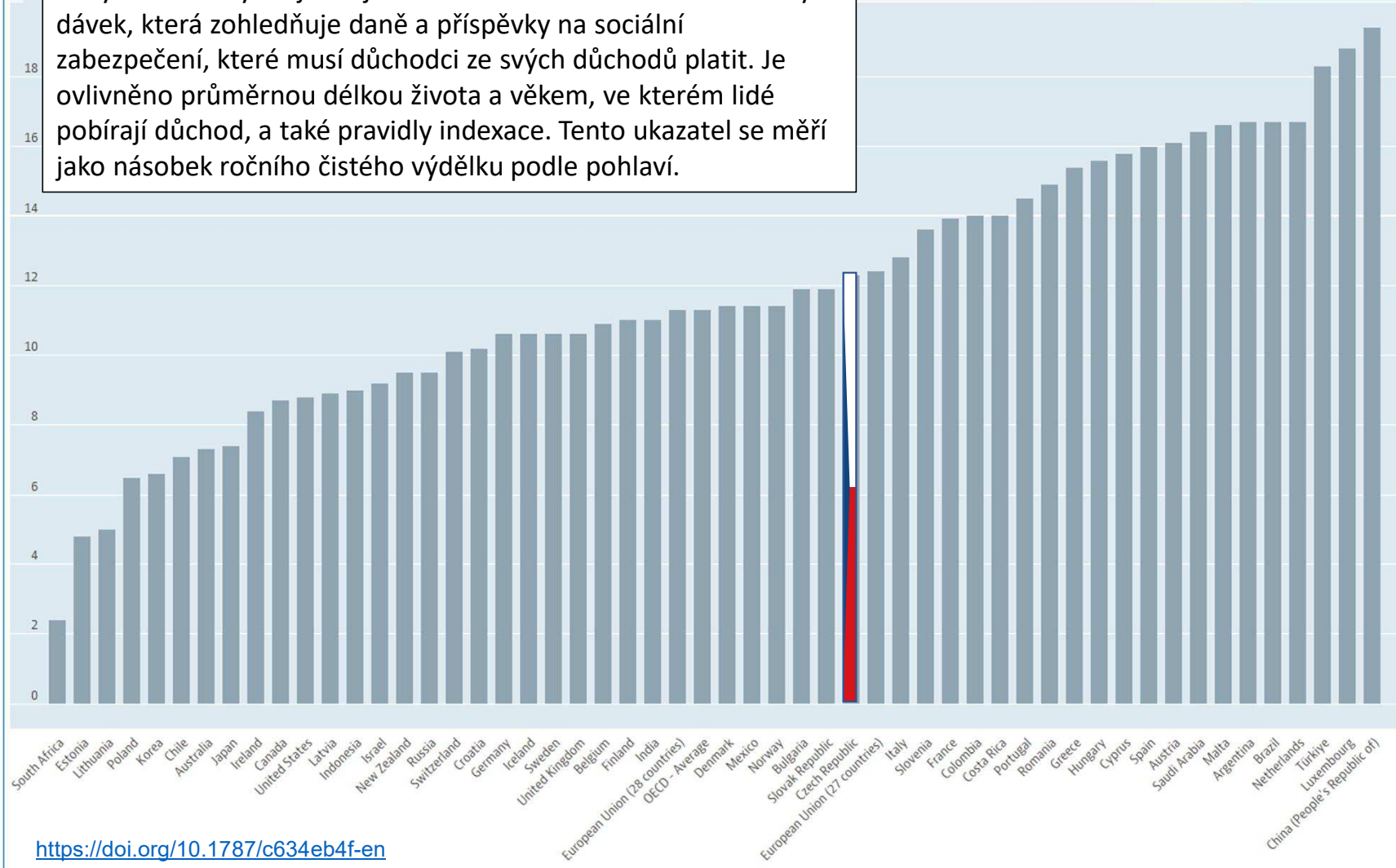
Zdroj: OECD

HROT

Net pension wealth Men, Multiple of annual gross earnings, 2020 or latest available

Čistý důchodový majetek je současná hodnota toku důchodových dávek, která zohledňuje daně a příspěvky na sociální zabezpečení, které musí důchodci ze svých důchodů platit. Je ovlivněno průměrnou délkou života a věkem, ve kterém lidé pobírají důchod, a také pravidly indexace. Tento ukazatel se měří jako násobek ročního čistého výdělku podle pohlaví.

Fullscreen Share Download

<https://doi.org/10.1787/c634eb4f-en>

Srovnání penzí v ČR a okolí

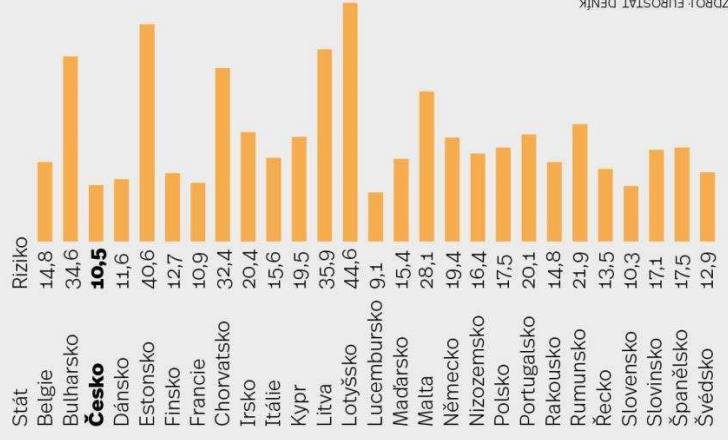
deník

* po letošní čeravné valorizaci o průměrných 700 korun bude poměr důchodu ke mzdě skoro 50 procent

Poměr důchodu k hrubé mzdě (v %)
Aktuální průměrný důchod
(v přepočtu na Kč)

Srovnání rizika chudoby důchodců v členských státech EU v %

ZDROJ: EUROSTAT, DENÍK

IV.a) Aktuálně realizované a diskutované změny v penzijním systému ČR

- novela I.pilíře - jednorázová změna valorizace – léto 2023
 - jednorázové snížení částky mimořádné valorizace (u prům. důch. o cca 1000Kč)
- novela I.pilíře – nový model valorizace a úprava parametrů pro předčasný důchod – léto/podzim 2023 – účinnost od 1.10.2023
 - změna řádné valorizace (přechod na 1/3 reálných mezd)
 - změna mimořádné valorizace
 - zvýšení minimální pojistné doby u předčasných d. (z 35let na 40let)
 - předčasný důchod možný nejdříve 3 roky před řádným (do 1.10.23 = 5let)
 - méně štědrá valorizace u předčasných důchodů
- velká novela I.pilíře – parametrické změny – projednávání 2023-2024 – oček. účinnost 2025.

témata k diskusi se studenty

1. Redistribuční nástroje mají zůstat důležitou součástí českého důchodového systému VERSUS Rozsah redistribučních nástrojů českého důchodového systému by měl být omezen?
2. I přes historický vývoj by se kapitalizační pilíř měl stát povinnou součástí českého důchodového systému VERSUS Není vhodné, aby kapitalizační pilíř byl povinnou součástí českého důchodového systému?
3. Oblast dobrovolného penzijního systému by ze strany státu měla být více regulována VERSUS ... neměla...?

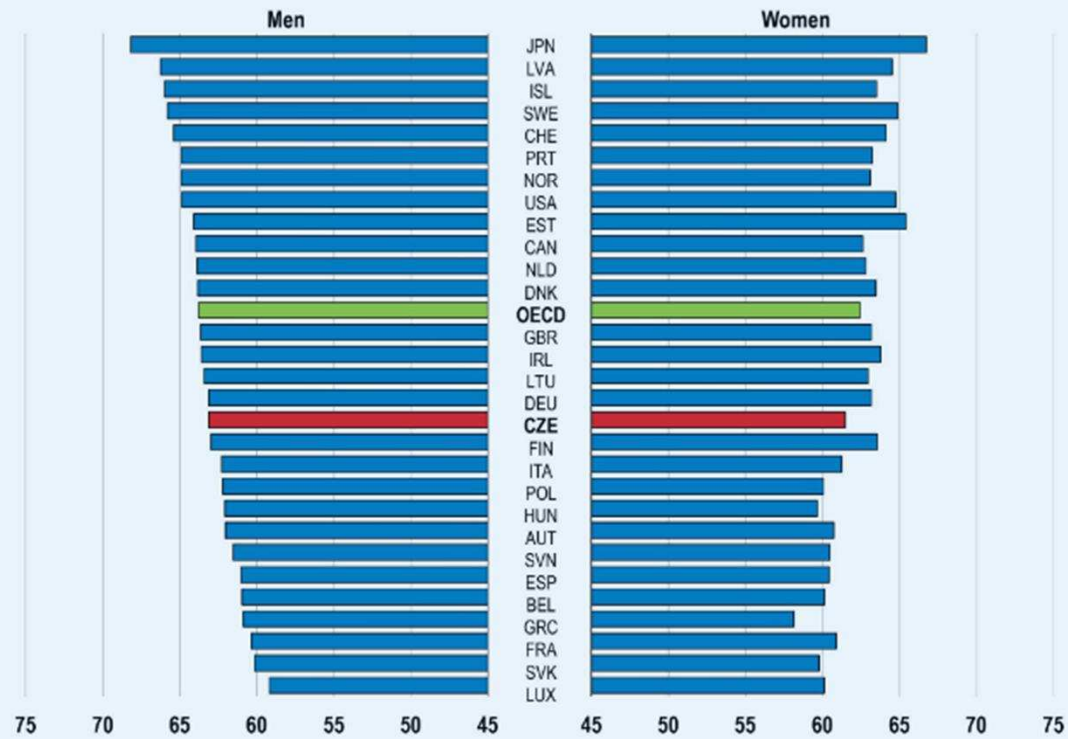
Děkuji Vám za
pozornost

jiri.rusnok@gmail.com

záložní snímky

Average effective age of labour-market exit, 2020

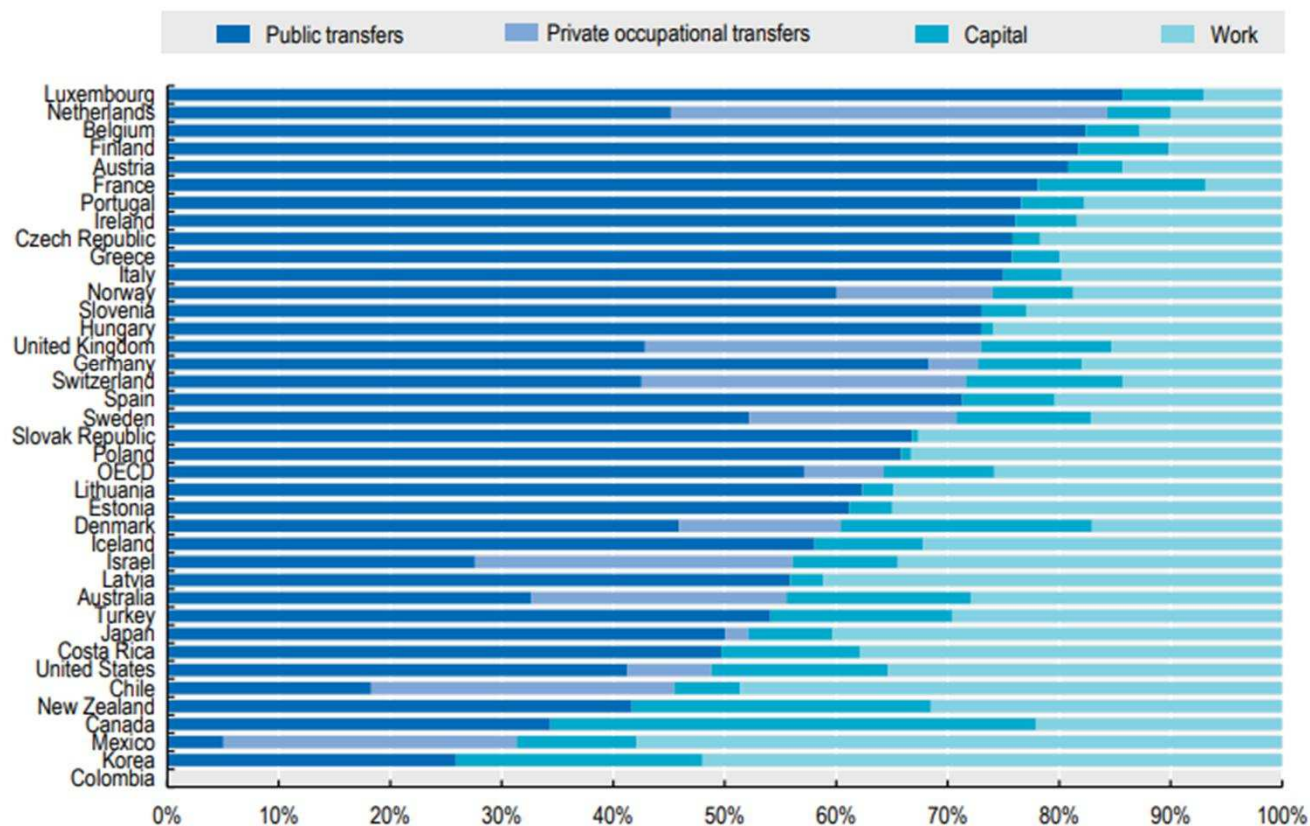

Note: Effective labour market exit age is shown for the six-year period 2015-20.
 Source: OECD (2021), Pensions at a Glance 2021.

OECD, Czech republic, Economic Survey 2023, March

Figure 7.1. Income sources of older people, latest available year

Percentage of total equivalised gross household income and transfers

Zdroj: Pensions
at a Glance
2021, OECD
AND G20
INDICATORS

Note: Income from work includes both earnings (employment income) and income from self-employment. Private occupational transfers include pensions, severance payments, death grants and other. Capital income includes private personal pensions and income from the returns on non-pension savings. Data are for 2018 except for some countries; see note of Table 7.1.

Source: OECD Income Distribution Database, <http://www.oecd.org/social/income-distribution-database.htm> (July 2021 version).

Normal retirement age is set to increase in majority of OECD countries

Mandatory pensions vary widely across OECD countries

Across the OECD, an average-wage worker starting a full-career in 2020 is expected to take home 62% of their previous income when they reach retirement.

But this ranges from under 35% in Estonia and Lithuania to over 90% in Hungary, Portugal and Turkey.

Zdroj:Pensions at a Glance 2021, OECD AND G20 INDICATORS

Table 7.2. Income poverty rates by age and gender, latest available year
 Percentage with income lower than 50% of median equivalised household disposable income

	Older people (aged over 65)					Total population	Older people (aged over 65)					Total population	
	All	By age		By gender			All	By age		By gender			
		Age 66-75	Aged over 75	Men	Women			Age 66-75	Aged over 75	Men	Women		
Australia	23.7	21.6	27.1	21.0	26.2	12.4	Latvia	39.0	33.4	44.7	29.1	43.7	17.5
Austria	10.0	10.6	9.2	7.4	12.1	9.4	Lithuania	25.2	23.3	27.1	11.3	32.1	15.5
Belgium	8.5	7.1	10.3	7.2	9.5	8.2	Luxembourg	7.1	6.7	7.9	5.2	9.2	11.4
Canada	12.3	10.2	15.7	9.3	15.0	11.6	Mexico	26.6	23.9	31.0	25.5	27.6	15.9
Chile	17.6	17.7	17.4	17.6	17.5	16.5	Netherlands	3.1	2.0	4.9	2.8	3.5	8.3
Colombia							New Zealand	10.6	7.7	15.2	6.6	14.0	10.9
Costa Rica	17.0	16.4	17.8	17.8	16.3	20.5	Norway	4.3	2.5	7.2	2.2	6.2	8.4
Czech Republic	10.4	9.4	12.2	4.7	14.8	6.1	Poland	12.8	13.4	11.9	8.1	15.8	9.8
Denmark	3.0	2.0	4.5	2.2	3.7	6.1	Portugal	9.0	8.0	10.2	7.0	10.5	10.4
Estonia	37.6	28.8	47.5	24.6	44.2	16.3	Slovak Republic	5.0	4.5	6.0	2.6	6.5	7.7
Finland	7.2	4.3	11.3	6.0	8.2	6.5	Slovenia	12.1	9.6	15.9	7.2	15.7	7.5
France	4.4	4.0	4.9	3.3	5.2	8.4	Spain	10.2	9.2	11.3	10.1	10.2	14.2
Germany	9.1	9.6	8.8	7.6	10.4	9.8	Sweden	11.4	8.5	15.4	7.5	14.8	9.3
Greece	7.5	7.2	7.7	6.0	8.7	12.1	Switzerland	16.5	14.0	19.6	14.7	18.0	9.2
Hungary	4.9	5.3	4.2	3.0	6.1	8.0	Turkey	11.1	9.0	14.6	9.2	12.5	14.4
Iceland	3.1	4.0	1.1	4.5	1.7	4.9	United Kingdom	15.5	12.8	19.2	12.6	18.0	12.4
Ireland	7.4	6.4	7.5	5.2	8.3	7.4	United States	23.1	19.7	28.3	19.6	25.9	17.8
Israel	20.6	16.8	26.4	18.0	22.6	16.9	OECD	13.1	11.4	15.3	10.1	15.1	11.3
Italy	11.3	10.4	12.2	8.1	13.7	14.2	Russian Federation	12.0	13.2	10.3	7.0	14.5	11.5
Japan	20.0	16.4	23.9	16.4	22.8	15.7	South Africa	20.7	20.5	21.1	13.3	24.7	26.6
Korea	43.4	34.6	55.1	37.1	48.3	16.7							

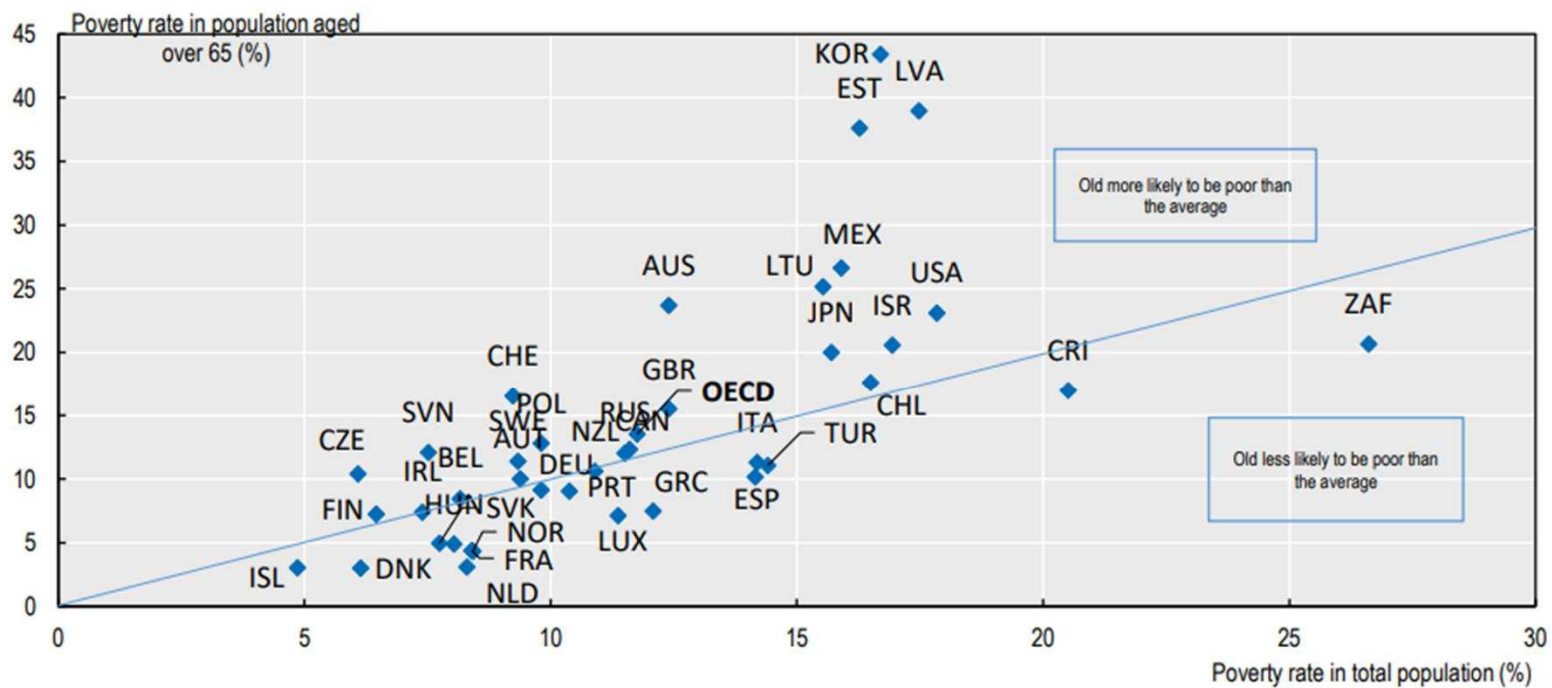
Notes: Data are for 2018 except for some countries; see note of Table 7.1 for details. Data for Colombia is unavailable.

Source: OECD Income Distribution Database, <http://www.oecd.org/social/income-distribution-database.htm> (July 2021 version).

StatLink <https://stat.link/4sgc2z>

Zdroj:Pensions at a Glance 2021, OECD AND G20 INDICATORS

Figure 7.2. Income poverty rates by age: older vs. total population, latest available year

Note: Data are for 2018 except for some countries; see note of Table 7.1 for details.

Source: OECD Income Distribution Database, <http://www.oecd.org/social/income-distribution-database.htm> (July 2021 version).

StatLink <https://stat.link/ocju6r>

Zdroj: Pensions at a Glance 2021, OECD AND G20 INDICATORS

Růst počtu předčasných důchodů v posledních letech

Počty nově sepsaných žádostí o předčasný starobní důchod													
ROK	leden	únor	březen	duben	květen	červen	červenec	srpen	září	říjen	listopad	prosinec	CELKEM
2021	1 699	1 698	2 313	2 013	2 456	2 363	2 152	3 276	4 652	3 215	2 591	1 578	30 006
2022	2 972	2 439	3 010	2 330	2 710	2 775	2 160	3 536	4 077	16 949	24 653	13 042	80 653
2023	5 034	9 182	11 331	11 035	12 881	9 665	9 759	13 401	4 137				86 425

2015–2021 bylo evidováno v průměru cca 30 tisíc žádostí o předčasný starobní důchod ročně.

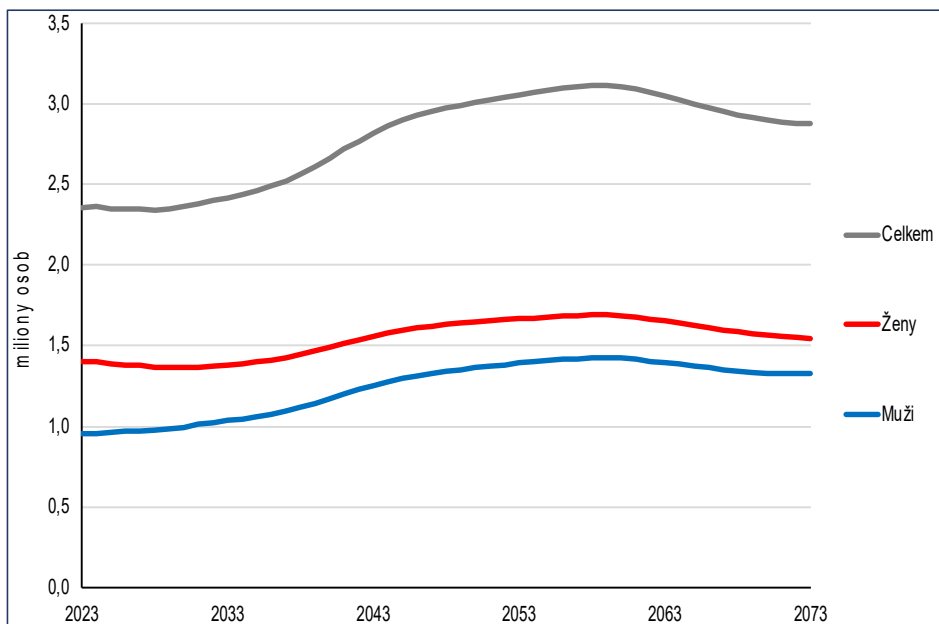
Zdroj: www.cssz.cz

- typy důchodů
- největší podíl podle počtu představují starobní důchody (75 %), dále pozůstalostní a sirotčí penze (11 %) a invalidní penze (14 %).

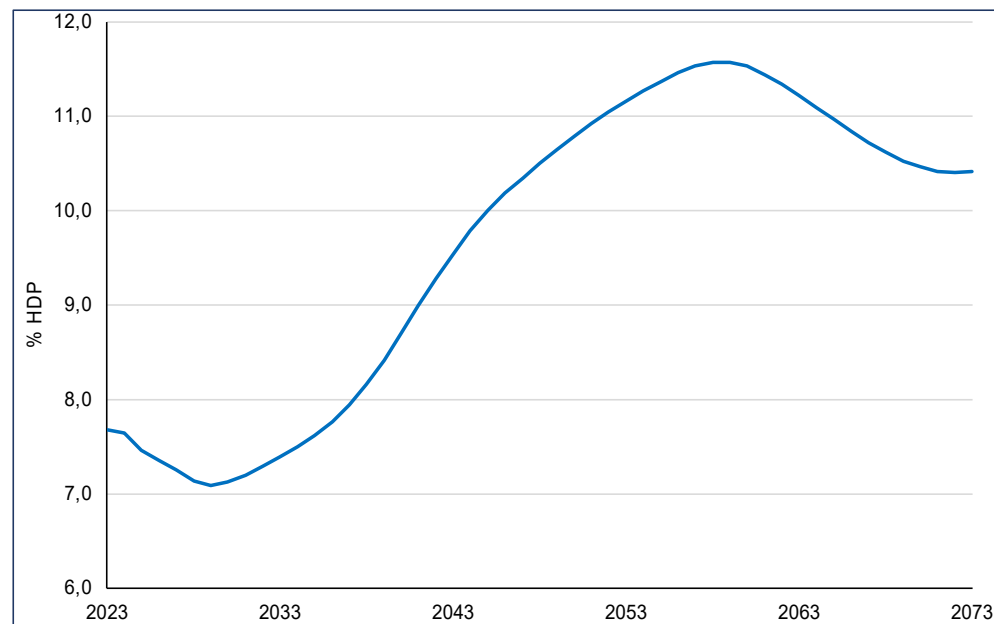
Shrnutí projekcí důchodového systému pro vybrané roky (v % HDP)						
	2023	2033	2043	2053	2063	2073
<i>starobní důchody</i>	7,9	8,2	10,1	11,5	11,5	10,7
<i>invalidní důchody</i>	0,9	1,0	1,0	1,0	0,9	1,0
<i>pozůstalostní důchody</i>	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Výdaje celkem	9,3	9,7	11,5	12,9	12,9	12,1
Příjmy celkem	8,3	8,5	8,7	8,8	8,9	9,0
SALDO	-1,0	-1,2	-2,9	-4,1	-4,0	-3,1

NRR-Zpráva o dlouhodobé udržitelnosti, září
2023, www.rozpocetovara.cz

Projekce počtu starobních důchodců (střední varianta demografické projekce)

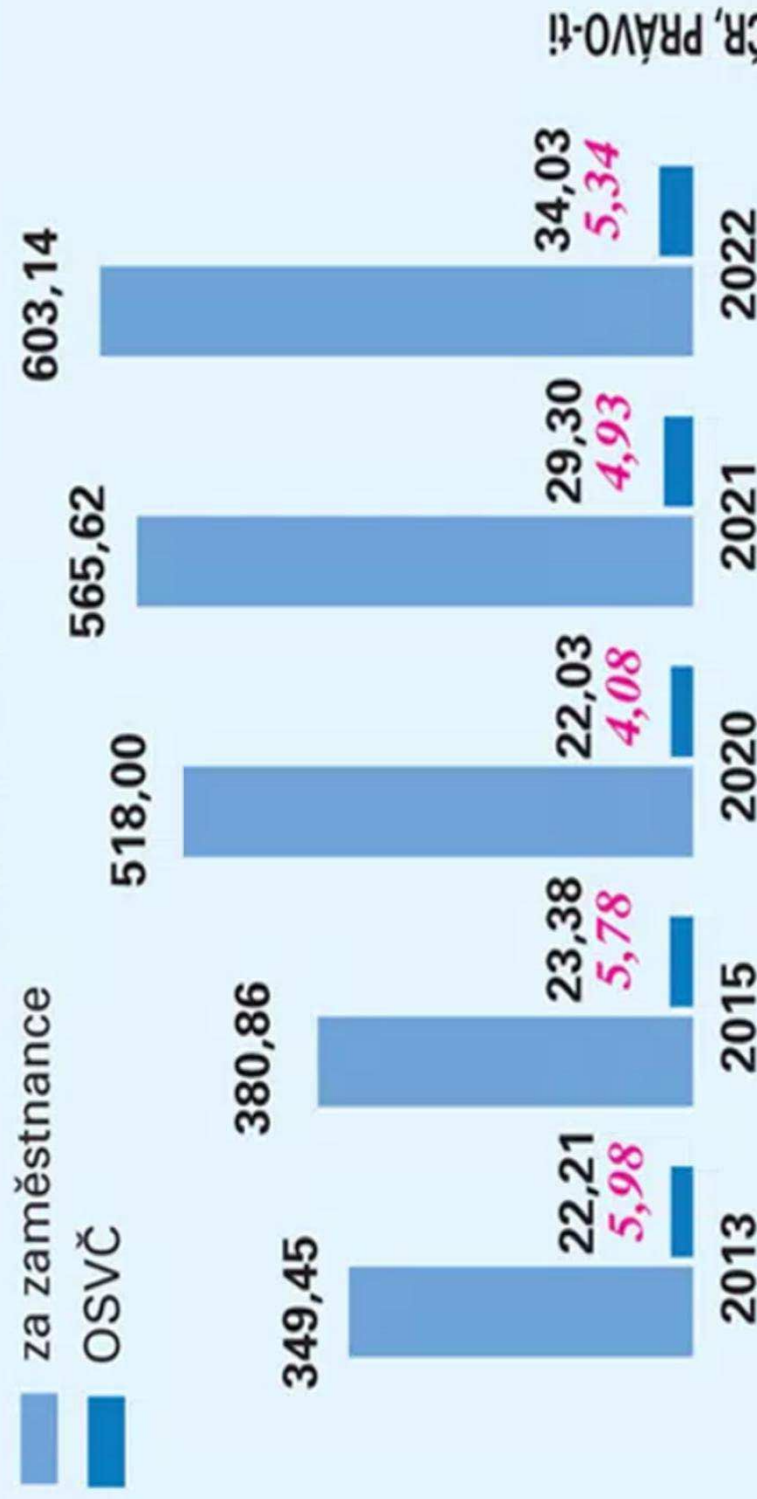

Podíl výdajů na starobní důchody na HDP (v %)

Výběr pojistného na sociální zabezpečení

v miliardách Kč

Kurzívou podíl OSVČ na celkových příjmech v procentech

MFCR, PRAVO-
ti

Varianta ING – rovný důchod podle počtu dětí a povinné penzijní spoření*

sazba příspěvku do obou pilířů				
počet dětí	0	1	2	3+
sazba do FF v % hrubé mzdy	12	9	6	3
sazba do PAYG v % hrubé mzdy	12	12	12	12

náhradový poměr z PAYG pilíře				
počet dětí	0	1	2	3+
důchod z PAYG v % prům. mzdy	0	10	21	31

*Hyzl, J. – Rusnok, J. – Řezníček, T. – Kulhavý, M. Penzijní reforma pro Českou republiku (Inovativní přístup). Praha: ING Česká a Slovenská republika, 2004